माघ्यं, क्ली, (माघे जातमिति। माघ+"तत्र जातः। ४। ३। २५। इति यत्।) कुन्दपुष्पम्। इत्यमरः। २। ४। ७३॥

माङ्गल्यं, त्रि, (मङ्गलाय हितमिति। मङ्गल+ष्यञ्।) मङ्गलाय हितम्। यथा, राजमार्त्तण्डे।
"माङ्गल्येषु विवाहेषु कन्यासंवरणेषु च।
दश मासाः प्रशस्यन्ते चैत्रपौषविवर्ज्जिताः॥"
इत्युद्वाहतत्त्वम्॥
अपि च। भीमपराक्रमे।
"अधिमासे दिनपाते धनुषि रवौ भानुलङ्घिते मासि।
चक्रिणि सुप्ते कुर्य्यान्न माङ्गल्यं विवाहञ्च॥"
इति मलमासतत्त्वम्॥
(मङ्गलस्य भावः। "मङ्गतेरलच्।" उणा० ५। ७०। इत्यस्य वृत्तौ "भावे ष्यञि माङ्गल्यम्।" इत्युज्ज्वलदत्तः॥)

माङ्गल्यार्हा, स्त्री, (माङ्गल्यस्य अर्हा।) त्रायमाणा लता। इति राजनिर्घण्टः॥

माचः, पुं, (मा अञ्चतीति। अन्च+कः।) पन्थाः। इति शब्दरत्नावली॥

माचलः, पुं, (मा चलति भोगमदत्वाचिरेणैव स्थानं न मुञ्चतीति। चल+अच्।) ग्रहः। रोगः। (मा चलति स्वच्छन्दं न प्रसरतीति। चल्+अच्।)। वन्दी। चौरः। इति शब्दरत्नावली॥ मेदिन्यां ग्रहस्थाने ग्राह इति पाठः॥

माचिका, स्त्री, (मा अञ्चति क्षतादिकं त्यक्त्वा न गच्छतीति। अन्च्+कः। ततः कन्। टाप्। अत इत्वम्।) मक्षिका। इति त्रिकाण्डशेषः॥ अम्बष्ठा। इति राजनिर्घण्टः॥

माचिरं, व्य (मा चिरम्।) शीघ्रम्। यथा,—
"अथाब्रवीत्तदा मत्स्यस्तानृषीन् प्रहसन् शनैः।
अस्मिन् हिमवतः शृङ्गे नावं बध्नीत मारिचम्॥"
इति वनपर्व्वणि मात्स्योपाख्यानम्॥

माचीपत्रं, क्ली, सुरपर्णम्। इति राजनिर्घण्टः॥

माजलः, पुं, (मा जलमित्यभिप्रायोऽस्य। वर्षणवारिभ्योऽस्य पक्षयोर्भारजड़त्वात् तथात्वम्।) चासपक्षी। यथा, शब्दचन्द्रिकायाम्।
"माजलश्चासकः कुब्जो विहारो बिन्दुरेखकः।"

माञ्जिष्ठं, क्ली, (मञ्जिष्ठया रक्तम्। "तेन रक्तं रागात्।" ४। २। ४। इत्यण्।) लोहितवर्णः। (यथा, बृहत्संहितायाम्। ३०। १२।
"कल्माषबभ्रुकपिलाविचित्रमाञ्जिष्ठहरितशबलाभाः।"
तद्वति, त्रि। इति हेमचन्द्रः॥

माटाम्रकः, पुं, (माटाख्य आम्रः। ततः कन्।) वृक्षभेदः। यथा,—
"वल्वङ्की कर्कटीर्व्वारुः सेटुमाटाम्रकौ समौ।"
इति भूरिप्रयोगः॥

माठरः, पुं, सूर्य्यपार्श्वपरिवर्त्तिविशेषः। यथा,—
"माठरः पिङ्गलो दण्डश्चण्डांशोः पारिपार्श्विकाः।"
इत्यमरः। १। ३। ३१॥
मठति निवसति सूर्य्यसमीपे माठरः मठ वासमर्द्दयोः नाम्नीति अरण् मठरस्यापत्यं माठर इति स्वामी॥ पिङ्गलवर्णत्वात् पिङ्गलः। दण्डकारित्वाद्दण्डः। इति स्वामी॥ परितः पार्श्वे वर्त्तन्ते पारिपार्श्विकाः ढघे कादिति ष्णिकः। सूर्य्यः कारुणिकत्वाद्दैत्यानां वरं दास्यतीति धिया इन्द्रादयोऽष्टादशनामान्तरेण प्रच्छन्ना अस्य पार्श्वेषु स्थिताः। अत्र प्राधान्यात्त्रयोऽभिहिताः। अत्र माठरनामा यमः। पिङ्गलनामा वह्निः। दण्डनामा शक्रः। तथाचागमः।
"तत्र शक्रो वामपार्श्वे दण्डाख्यो दण्डनायकः।
वह्निस्तु दक्षिणे पार्श्वे पिङ्गलो नामतश्च सः॥
यमोऽपि दक्षिणे पार्श्वे ख्यातो माठरसंज्ञकः।"
एवमपरे हरगुहादयः कुल्माषपक्ष्यादिसंज्ञकाः पूर्व्वद्वारादिषु स्थिताः। इति तट्टीकायां भरतः॥ व्यासः। इति मेदिनी। रे, २०३॥ विप्रः। इति हेमचन्द्रः। ३। ५१०॥ शौण्डिकः। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥

माड़ः, पुं, वृक्षविशेषः। माड़वेनौ इति कोकणे प्रसिद्धः। तत्पर्य्यायः। माड़ाद्रुमः २ दीर्घः ३ ध्वजवृक्षः ४ वितानकः ५ मद्यद्रुमः ६। अस्य गुणाः। मोहकारित्वम्। श्रमहरत्वम्। श्लेष्मकारकत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

माड़वः, पुं, वर्णसङ्करजातिविशेषः। यथा,—
"लेटस्तीवरकन्यायां जनयामास षण्णरान्।
माल्लं मल्लं माड़वञ्च भड़ं कोलञ्च कन्दरम्॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे १० अध्यायः॥
पुस्तकान्तरे माड़वस्थाने मातर इति पाठः। कन्दरस्थाने कलन्दर इति पाठः॥

माड्डुकः, पुं, (मड्डुकवादनं शिल्पमस्येति। "मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम्।" ४। ४। ५६। इति अण्।) माड्डुकिकः। मड्डुवादकः। इति सिद्धान्तकौमुदी॥

माढ़िः, स्त्री, (माहतीति। माह+"अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते।" उणा० ४। १०५। इति क्तिन्।) देशभेदः। पत्रशिरा। इति रत्नकोषः॥ दन्तभेदः। इति केचित्। इत्यमरटीकायां भरतः॥ पत्रभङ्गम्। दैन्यप्रकाशनम्। इति मेदिनी। ढे, २। शब्दरत्नावली च॥ माढ़िर्दैन्यं पत्रशिरार्च्चा मूढ़स्तन्द्रिते जड़े। इति हेमचन्द्रः। ४। १९०॥

माढ़ी, स्त्री, (माढ़ि+कृदिकारादिति ङीष।) दन्तशिरा। इति शब्दरत्नावली॥

माणकं, क्ली, (मीयते पूज्यते परिमीयते वेति। मान मा वा+घञ्। स्वार्थे कन्। निपातनाण्णत्वम्।) कन्दविशेषः। माणकचु इति भाषा। अस्य गुणाः। स्वादुत्वम्। शीतत्वम्। गुरुत्वम्। शोथहरत्वम्। कटुत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ यथा, सुश्रुते सूत्रस्थाने। ४६ अध्याये।
"माणकं स्वादु शीतञ्च गुरु चापि प्रकीर्त्तितम्॥")

माणकः, पुं, (मान्+घञ्। ततः कन् निपातनाण्णत्वञ्च।) स्वनामख्यातवृक्षः। माणकचुगाछ इति भाषा। तत्पर्य्यायः। स्थलपद्मः २ इति रत्नमाला॥ माणः ३ बृहच्छदः ४ छत्रपत्रः ५। इति केचित्॥ (यथा, सुश्रुते सूत्रस्थाने ४७अः।
"स्थूलशूरणमाणकप्रभृतयः॥")

माणवः, पुं, (मनोरपत्यं पुमान्। मनु+अपत्यविवक्षायां अण्।
"अपत्ये कुत्सिते मूढ़े मनोरौत्सर्गिकः स्मृतः
नकारस्य च मूर्द्धन्यस्तेन सिद्ध्यति माणवः॥"
४। १। १६१। इत्यत्र काशिका सूत्रवृत्तिः।) मनुष्यः। बालकः। इति शब्दरत्नावली॥ षोड़शयष्टिकहारः। इति हेमचन्द्रः। ३। ३२४। ४॥

माणवकः, पुं, (अल्पो मानवः। "अल्पे।" ५। ३। ८५। इति कन्।) बालकः। स च षोड़शवर्षपर्य्यन्तप्रथमवयस्कः॥ (यथा, श्रीभागवते। ८। १९। ३२।
"एष ते स्थानमैश्वर्य्यं श्रियं तेजोयशः श्रुतम्।
दास्यत्याच्छिद्य शक्राय मायामाणवको हरिः॥"
माणवको बालः स इव।) हारभेदः। स तु विंशतियष्टिकः। विशनरहार इति भाषा। इत्यमरभरतौ। २। ६। १०६॥ (बृहत्संहितामते तु षोड़शयष्टिको हारः। यथा, तत्रैव। ८१। ३३।
"द्वात्रिंशता गुच्छो विंशत्या कीर्त्तितोऽर्द्धगुच्छाख्यः।
षोड़शभिर्माणवको द्वादशभिश्चार्द्धमाणवकः॥")
कुपुरुषः। इति मेदिनी। के, २०९॥ वटुः। इति हेमचन्द्रः॥

माणवीनं, त्रि, माणवसम्बन्धि। माणवस्येदमित्यर्थे णीनप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥ (माणवाय हितं। "माणवचरकाभ्यां खञ्।" ५। १। ११। इति माणव+खञ्।)

माणव्यं, क्ली, शिशुसमूहः। इत्यमरः। ३। २। ४१॥ माणवानां समूहो माणव्यं विकारसंघेति ष्यञः। माणवो बालः मूर्द्धन्यमध्यः दन्त्यमध्य इत्येके। इति तट्टीकायां भरतः॥ (माणवानां समूहः। "ब्राह्मणमाणववाड़वाद् यन्।" ४। २। ४२। इति यन्।)

माणिका, स्त्री, (माणक+टाप् अकारस्येत्वम्।) अष्टपलपरिमाणम्। इति शब्दमाला॥

माणिक्यं, क्ली, (मणिप्रकारः। मणि"+स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन्।" ५। ४। ३। इति प्रशंसायां कन्। ततो मणिकमेवेति। मणिक+"चातुर्वर्णादीनामुपसंख्यानम्।" ५। १। १२४। इति वार्त्तिकबलात् ष्यञ्।) रत्नविशेषः। माणिक् इति भाषा। तत्पर्य्यायः। शोणरत्नम् २ रत्नराट् ३ रविरत्नकम् ४ शृङ्गारी ५ रङ्गमाणिक्यम् ६ तरुणम् ७ रत्ननामकम् ८ रागयुक् ९ पद्मरागः १० रत्नम् ११ शोणोपलः १२ सौगन्धिकम् १३ लोहितकम् १४ कुरुविन्दम् १५। अस्य गुणाः। मधुरत्वम्।